פרשיות באגרות הראי"ה

שמיטת תר"ע והיתר המכירה

אלול תרס"ח – מרחשון תרע"א (1908–1910)

12 אגרות

הסיפור, האגרות לפי הסדר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

הסיפור בקצרה

שנת תר"ע (1909–1910) הייתה שנת השמיטה הראשונה מאז עלה הרב קוק לארץ. כבר בשמיטות הקודמות, משנת תרמ"ט, סמכו רוב המושבות על 'היתר המכירה': הקרקעות נמכרו לנכרי לזמן השמיטה, מלאכות האסורות מן התורה נעשו בידי נכרים, ומלאכות האסורות מדרבנן נעשו בידי ישראל בשעת הדחק. בשמיטת תר"ע עמד הרב קוק, כרב יפו והמושבות, בראש הסידור של ההיתר.

הרב קוק ראה בהיתר הכרח: בלי המסחר ביין ובתפוזים הישוב החדש היה נהרס, והאיכרים היו עוזבים את הארץ. אבל כבר מן ההתחלה הדגיש שזהו היתר של שעת דחק, ושמי שרוצה לשבות כהלכה הרי זה משובח. המעשייה עוקבת אחרי השנה כולה: ההכנות, המאבק נגד כפיית הפקידות על השובתים, השמירה על כבודם של השובתים במושבות, הפולמוס עם רבני ירושלים, ומה שנשאר בלב הרב קוק אחרי שהשנה עברה.

האגרות לפי הסדר

כרך א', אגרת קעז: 1. קול קורא ליושבי המושבות, בראש חודש טבת תרס"ט: אי אפשר לקיים את השמיטה בכל דיניה בלי להרוס את הישוב, כי היהודים מעטים בארץ והפרנסה בנויה על המסחר. לכן, כמו בשמיטות הקודמות, יש לסמוך על המכירה, ומלאכות שמן התורה ייעשו בידי נכרים.

"ותוה"ק הלא דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום וחיים וברכה לעולם"

כרך א', אגרת קצו: 2. לרב שמואל סלנט ולרב חיים ברלין, באייר תרס"ט: הרב קוק שמע שרבני ירושלים רוצים לתקן שהשמיטה תישמר כהלכתה, ומבקש להצטרף אליהם. בכרמים ובפרדסים אי אפשר בלי המכירה, אבל בשדות התבואה והירקות אפשר לנסות לשבות.

"שהנני נכון ג"א הצעיר למינקט בשיפולי גלימייהו דרבנן קדישי הדרת גאונם שי'"

כרך א', אגרת קצח: 3. למשה לייב לילינבלום, מוועד 'חובבי ציון' באודסה, באייר תרס"ט: הרב קוק אינו נוטה למתירים הקיצוניים. כשם שהעם צריך לארץ, כך הוא צריך לדת, וצריך לדאוג שתורת השביעית לא תשתכח.

"ידע כי שהישוב הוא חיי נשמתי"

> כשהתחילה השמיטה, כפו פקידי יק"א בגליל על האיכרים שרצו לשבות לעבוד את האדמה.

כרך א', אגרת רלו: 4. למר פרנק, מפקידות יק"א, במרחשון תר"ע: הפקידות כופה על האיכרים ביסוד המעלה ובמשמר הירדן לעבוד בשמיטה. ההיתר הוא היתר של דחק, ומי שאינו רוצה לעבוד הרי זה משובח. כפייה הורסת את כל ההיתר.

"ההיתר הנהוג הוא היתר של דחק, ומי שהוא חפץ שלא לעבוד כלל את האדמה בשביעית הרי זה משובח"

כרך א', אגרת רלז: 5. שוב למר פרנק, למחרת: ההבחנה בין מצוות מן התורה למצוות מדרבנן, שעליה בנוי ההיתר, קיימת רק במצב של חופש. כשיש כפייה, "אין שום הבדל בין קלות לחמורות", וכל יסוד ההיתר עלול להתבטל.

"מדת התורה כך היא: נמצאו בה מצות חמורות ומצות קלות, שכולן שוות לחובתנו בהן"

כרך א', אגרת רמא: 6. לוועד עקרון, בכסלו תר"ע: גם במושבה שרובה עובדת על פי ההיתר, יש לכבד את השובתים, כי הם מקדשים שם שמים. אין להכביד עליהם, וכל נזק שייגרם בגללם יידון בבית דין.

"עלינו לדעת שדבר גדול וקדוש עושים השומרים את השביעית כדת ומקדשים בזה שם שמים"

> בעקרון הסכסוך בין העובדים לשובתים נמשך, והרב קוק נאלץ לפסוק בו כמה פעמים.

כרך א', אגרת רסג: 7. לוועד עקרון, בשבט תר"ע: אזהרה חמורה שלא לזרוע בקרקעות השובתים, שאינם רוצים להפקיע את קדושת השביעית. השובתים חויבו רק בחרישה הראשונה, בידי נכרי ובשינוי.

"והנני כופל את אזהרתי בכח תוה"ק, באיסור חמור ולטותא דרבנן"

כרך א', אגרת רפז: 8. 'אגרת השמיטה', מכתב גלוי ליושבי המושבות: גדולי ישראל הסכימו להיתר בשעת הדחק, וגדולים אחרים ערערו עליו, ושני הצדדים לשם שמים. גבול ההיתר: רק מה שעיקרו מדרבנן. אם ישמרו את הגבול, צורת המצווה תישאר, ותתחזק ככל שהישוב יתרחב.

"אבל כהאוסרים כך המתירים לבם בר בקרבם, ומחשבתם הרצויה לשם שמים, לטובת האומה והארץ"

כרך א', אגרת שיח: 9. לרב חיים ברלין, בתמוז תר"ע, מרחובות: על הטענה שהיה עליו להתייעץ עם רבני ירושלים. ההיתר אינו חדש, והשאלה היחידה היא אם שעת הדחק עדיין קיימת. את זה יודע מי שמכיר את הישוב מקרוב, ובית הדין ביפו הסכים פה אחד.

"ואיך אומרים למי שלא ראה את החודש שיבוא ויעיד"

כרך א', אגרת שיד: 10. להוריו, בסיוון תר"ע: הרב קוק מבקש מהוריו שלא יצטערו על הסכסוכים. הארץ נבנית לעיניהם, ומה ערך יש לעלבון קטן לעומת הזכות להשתתף בבנייתה.

"אין כאן ממה להצטער, ת"ל שארצנו הקדושה הולכת ונבנית לעינינו"

כרך א', אגרת שכ: 11. לרב יעקב משה חרל"פ, במנחם אב תר"ע: הרב קוק אינו מקפיד עליו על שתמך בבית הדין בירושלים. מחלוקת בהלכה אינה פגיעה בכבוד. ההוראה הכבדה דומה לחילול שבת לצורך מצווה: המצווה גדולה מן החטא, אבל גם החטא צריך כפרה.

"ומה ענין חילוק דיעות בענין הלכה לפגיעת כבוד"

כרך ב', אגרת שלח: 12. לרב זליג ראובן בנגיס, במרחשון תרע"א: הרב קוק מרוצה מישיבתו בארץ. על השמיטה: היה לו צער, לא בגלל המקנטרים, אלא מפני שהדבר גרם לביזוי תלמידי חכמים.

"והענין הי' ראוי להיות עובר בשתיקה וכבוד"

מה קרה אחר כך

אחרי השמיטה סיכם הרב קוק את השנה במכתב לבן דודו: ההוראה עצמה "כבושה וישנה", והוא השתדל "לצאת ידי כל הדיעות", ובאמת השתוקק לעזור לכל מי שרוצה לשמור את השמיטה כהלכתה (כרך ב', אגרת שלה). באותה שנה הדפיס הרב קוק את ספרו 'שבת הארץ', על הלכות שביעית, כדי לעורר את תלמידי החכמים לעסוק בהלכות התלויות בארץ.

מה מלמדת הפרשה

היתר של שעת דחק. ההיתר אינו אידיאל: "ההיתר הנהוג הוא היתר של דחק" (כרך א', אגרת רלו).

בלי כפייה. היתר שבא מתוך כפייה מאבד את טעמו. הרב קוק ביקש להניח "לעשות לכל איש כישר בעיניו, ואל נפגע ברגשי הדת של שום יחיד" (כרך א', אגרת רלו).

כבוד לשובתים. "וגורמים לקדושת הארץ שתהי' ניכרה, ולחבת הקודש שתתגדל" (כרך א', אגרת רמא).

הארץ והתורה יחד. "כשם שאנו צריכים לארץ כך אנו צריכים לדת" (כרך א', אגרת קצח).

הרב שלמה אבינר על הפרשה

"אגרות "שבת הארץ"" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: קטעים מאגרות הרב קוק על חיבורו "שבת הארץ", עם ביאור: מה תכנן לכתוב, מדוע השאיר את טעמי היתר המכירה מעורפלים בכוונה, ומדוע לא הפיץ את הספר. (מקור: מתוך ספרי הרב)

"הצורך בהיתר המכירה" - במלואו, בלשונו של הרב אבינר: ביאור דברי הרב קוק בהקדמה ל"שבת הארץ": המחלוקות על מניין שנות השמיטה, מדוע נצרך היתר המכירה בשמיטת תר"ע, והתקווה לקיים את המצווה בשלמותה. (מקור: מתוך ספרי הרב)

נוסח האגרות

12 האגרות שבפרשה, לפי הסדר, כל אחת עם התמצית שלה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קעז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ר"ח טבת תרס"ט - יפו **נמען:** יושבי המושבות

קול קורא לקראת שמיטת תר"ע. אי אפשר לקיים שמיטה כהלכתה בלי להרוס את הישוב, מפני מיעוט היהודים ומפני שהפרנסה תלויה במסחר. לכן, כמו בשמיטות הקודמות, יש לסמוך על היתר המכירה כהוראת שעה. הטעמים: רבים סוברים ששביעית בזמן הזה היא מדרבנן, הקרקע שייכת למלך, ויש ספק במניין השנים. אף שאין בכל טעם לבדו כדי להתיר, יחד ובשעת הדחק הם מתירים. המלאכות האסורות מן התורה ייעשו בידי נכרים. הרב קוק מבקש מכולם לחתום על הרשאה למכירה, גם מן המהדרים.

עיקרי הדברים

- שמיטת תר"ע - הצורך בהיתר.
- טעמי ההיתר: דרבנן, קרקע של המלך, ספק המניין.
- היתר המכירה כהוראת שעה.
- מלאכות דאורייתא בידי נכרים.
- חתימה על הרשאה גם למהדרים.

נוסח האגרת

בשם ד' אלהי מערכות ישראל. לכבוד

אחינו היקרים יושבי המושבות על אדמת הקודש, שלו'[1] וברכה.

השנה הבאה לקראתנו לשלום, שנת התר"ע[2], היא שנת השמיטה, כפי המנין שאנו נהוגים ובאים ע"פ[3] גאונים הראשונים מקדם-קדמתה.

מאז החל הישוב החדש שלנו באה"ק[4] "לעמוד על הקרקע", על עבודת האדמה, היתה שאלת השמיטה לשאלה רבה. כי מעמדנו רטוש והרוס הוא: אנו כעת רק המעוטים באה"ק ורובה מיושבת מבני נכר, וכל עיקר פרנסת הישוב בנויה על משא-ומתן של מסחר-היין ויתר תבואת-הארץ; וכאשר משני הטעמים היסודיים הללו, ומטעמים אחרים, רבים ועצומים, אי-אפשר לנו בשום אופן לקיים מצות השמיטה בכל חוקיה ומשפטיה, לבטל לגמרי עבודת הקרקע ולהפקיר את כל הפירות ולהתנהג בהם בכל דין קדושת שביעית, כי לפי-זה מוכרח הישוב כלו להיות נהרס לגמרי חס-ושלום. בהפסק במשך השנה חבורי-המסחרים, והאכרים המעטים יהיו מוכרחים לעזוב את הארץ הקדושה אשר לא תוכל לפרנסם בעניה מפני מעוט אחינו ב"י[5] הנמצאים בקרבה כעת, ונשארו חס-ושלום המושבות שוממות ונעזבות, - ותוה"ק[6] הלא דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום וחיים וברכה לעולם.

על כן נמנו וגמרו רבנן קשישאי, רבותינו הגאונים, שעמדו על שאלה זו בשמיטות שעברו, כי אחרי אשר ע"פ עומקה-של-הלכה ישנם כמה טעמים שמחלישים קצת את חומר דין השביעית בזמננו לעומת החומר הגדול שהיה בו בימי קדם, האחד מפני שרבים מהפוסקים סוברים ששביעית בזמן הזה היא דרבנן, ושנית מפני שהקרקע היא ע"פ חק המלכות קנין המלך ירה"[7], ודין היושבים על האדמה,

לפ"ז[8], אינו כ"א[9] כמו אריסים בקרקע של אינו-ישראל, ושלישית, שישנם ספיקות גם במנין השמיטה מתי היא שנת השביעית האמתית, ונוסף לזה עוד כמה טעמים צדדיים. ואע"פ[10] שגם כלם יחד אינם מספיקים לבטל חס ושלום דין שביעית, כי הטעם הראשון שהוא דרבנן ודאי שאינו גורע מחבתו וחומרו מאומה, כי הלא "חביבים עלינו דברי סופרים יותר מיינה של תורה", ואמרו חז"ל[11]: "חמורים דברי סופרים מד"ת". ומה שהקרקע היא של המלך ג"כ[12] אינו מספיק כשהוא לעצמו מכמה טעמים, וכך מה שיש ספיקות במנין השנים ג"כ אינו מועיל להתיר: חדא, שכבר הוחזקנו וקבלנו מרבותינו הראשונים גאוני עולם - בהסכמת ראש המורים הרמב"ם[13] ז"ל[14], שע"פ[15] חשבונם אנו הולכים, באופן ששנת התר"ע הבעל"ט[16] היא שנת השביעית באמת, ועוד שאם באנו לספק על איזו שנה שתהי'[17] ולהקל מפני זה נעקור ע"י[18] ספק זה מצות שביעית לגמרי, - ודבר זה לא יתכן לעקור ע"פ ספק מצוה גמורה לגמרי. אבל עכ"פ[19] מתוך שמצינו לפעמים שחכמים נתנו רשות להקל בדבריהם יותר מבד"ת[20], בצירוף-של-סניף מהטעמים המבוארים ועוד טעמים שונים, ועל הכל גודל הדחק ואי האפשרות לקיים את המצוה בכל פרטיה ודיניה -, עד אשר ישקיף ד' ויראה בעני עמו, וישיב את כל עם ד' על אדמת קדשו ויצוה עליהם את ברכתו, באופן שלא יהיו מוכרחים לשא עיניהם למכור את יבול אדמתם לחו"ל[21], ושבת הארץ תהיה ניכרת באמת על אדמת הקודש מפני שיהיו כל יושביה בניה בני ישראל ויהודה עליה, אשר יהיו קשורים אל חבת אדמת הקודש בקשר אהבה מתוך שובע ומנוחה, כי ישבו לבטח בארצם, והשגחת ד' תראה אז בגלוי לצות את ברכתו בשנה הששית לעשות את התבואה לשלש השנים, כדבר ה' הטוב אשר לא ישוב ריקם בבא עתו, שאז יהיה אפשר לקיים כל דיני שמיטה ככתוב, מה שאי אפשר לעת כזאת.

אשר על כן הסכימה דעת רבנן קשישאי, אשר ראו בעני עמם, למצא עצה ותרופה בתור הוראת-שעה, אשר בכל שמיטה אשר יראה הדבר בעיני ב"ד[22] יפה, שעוד הזמן גרמא להשתמש בכחא דהתירא זה, יסמכו על כחם של זקנים ללמד את בני ישראל היושבים על אדמת הקודש לעשות כדת של תורה, שיוכלו לעמוד על אדמתם, ושלא להיות בכלל עוברי עבירה, המחללים את קדושת השביעית לעבור על דברי תורה חלילה.

והנה בעצם העצה, לבד מה שהיא מועלת לתקן את האיסור עוד יש בה משום "מצוה לשמוע דברי חכמים", שנוהגת בכל דור ודור, ואין לך אלא "שופט שבימיך", וגם יש בה זכר לשביעית, שלא תשתכח מאתנו תורת שביעית, למען יהיה זכרונה חי עמנו, לעת אשר יטיב ד' לעמו, וירים את קרנו על אדמת קדשו, באופן שנוכל לקיים באהבה את כל חקת התורה לקדושת השביעית, שתהיה ערוכה ושמורה עמנו ואב לבנים יודיע, ע"י זכר לשביעית הנעשה כפי היכולת בכל שמיטה, בעת המצוק והדחק שאנו שרויים בו עכשו.

העצה הניתנה היא: כאשר כבר פסקו רובא דרבוותא שאין דיני שביעית נוהגים כ"א בקרקע של ישראל ולא בקרקע של אינו יהודי, ע"כ[23] גמרו לעשות מכירה כדת של תורה למכור את כל הקרקעות והנטיעות שעליהם, שאנו מוכרחים לעבוד אותם ולהנות מפירותיהם בדרך של חול, לאינו ישראל על משך זמן כזה שתהיה שנת השמיטה נכללת בתוכו: וממילא כשיהיו שייכים ע"פ דת תוה"ק[24] כל

הקרקע והנטיעות לנכרי, לא תהיה חלה חובת שביעית עליה, כאשר הכריעו כן מאז רבנן קשישאי זי"ל, ואף שהישראל יהיה אח"כ[25] פקיד מן הנכרי, שיעשה ע"פ תוקף כח המכירה לבעל הקרקע במשך הזמן הנ"ל[26] שתהיה השביעית כלולה בו, מ"מ[27] כיון שעצם גוף הקרקע יהיה קנוי להגוי שוב אין דין שביעית נוהג בפירותיה ואין כ"כ[28] איסור בעבודת אדמתה.

וכאשר אנכי הח"מ[29] בצירוף כבוד הרה"ג[30] בד"צ[31] דפה עיה"ק[32] והמושבות ת"ו[33], ראינו את מעמד הישוב בזמננו, שהוא צריך עדיין לאותה ההוראה שיצאה מפום רבנן קדישי לשעה, גם בשנת השמיטה הבעל"ט, לפי מה שעינינו רואות, ע"כ הסכמנו, בכח ב"ד יפה, בהסכמת כמה גדולי אה"ק[34], להשתמש גם בשמיטה הזאת הבע"ל[35] בסדר תקון-היתר הנ"ל.

והנה כדי להוציא מן הכח אל הפועל את המכירה, אנו צריכים, שכל הצדדים שיש להם תפיסת-יד וכח-זכיה בהקרקעות והנטיעות יהיו מסכימים ומרשים למכור את הקרקע והנטיעות הנ"ל בכל אופן המועיל ע"פ דין תוה"ק. וע"כ[36], מכל מה ששייך בקרקעות הנ"ל ונטיעותיהם לכבוד הברון הנדיב שיחיה, כבר נמסר לנו רשות מהפקיד הראשי, שיש לו זכות מוחלטת בהם בכל מה שימצא לנכון, למכור בכל תוקף ובאופן היותר מועיל, וע"י[37] הפקיד הנ"ל יעשה סדר המכירה מצידו, וכן יעשה בעהשי"ת[38] גם מיתר הכחות הצבוריים שיש להם זכות בקרקע ונטיעות הנ"ל. אבל לאותם הקרקעות, שהן לגמרי של יחידים, או אותם שיש בהם זכיות ליחידים ואיזו תפיסת-יד, - לזה צריך, שיהיו היחידים היושבים על הקרקעות הנ"ל או ב"כ[39] שיש להם רשות למכור את הקרקעות והנטיעות הנ"ל, הם עצמם או שלוחיהם וב"כ[40], מוכרים את הקרקעות והנטיעות הנ"ל לא"י[41] או להרשות למכור כל הנ"ל כדין תוה"ק. וכאשר הענין של המכירה הוא מרובה בסדר הלכות ודינים, שא"א[42] למוסרם לכל אחד ואחד, ע"כ עלה בהסכמתנו, שכל יושבי המושבות על אדמת הקודש ת"ו יתנו הרשאה לנו הח"מ, למכור את כל קרקעותיהם ונטיעותיהם שעליהן, כפי ראות עינינו, בכל אופן היותר מועיל, ובשליחותם נמכור אנחנו בע"ה[43] את כל הנ"ל ע"פ דין תוה"ק באופן היותר מועיל, להסיר את המכשלה של העברת איסורי שביעית, ובאופן היותר נאות ע"פ דין תוה"ק בעצם עסק מכירת הקרקע בארץ ישראל לא"י, כפי היכולת האפשרית עפ"י[44] דעת תורה ודעת נוטה, לאהדורי אתקנתא.

ע"כ הננו שולחים בזה את כתבי ההרשאות, ותואילו נא כולכם בטובכם לחתום עליהם, וכבוד הועד שבכל מושבה יאשר ויקיים בח"י[45] חברי הועד ובחותמו את ח"י[46] החתומים, יושבי המושבה או ב"כ.

ובזה נוכל לאשר ולקיים ולהוציא אל הפועל את דבר המכירה ע"פ האופן היותר מועיל, באופן שלא יהי'[47] שום מכשול ואיסור בעבודת האדמה ובשמוש תבואת הארץ, ע"פ המהלך המוכרח בימינו בשנת השביעית הבעל"ט.

וזאת לדעת, שההיתר הנ"ל הנסמך על תקון המכירה, שהוא נעשה רק בהוראת שעה ומצד ההכרח הגדול והעצום, לא נתן להשתמש בו כ"א במה שנוגע ממש לעיקר קיום המושבות ומעמדן באה"ק, דהיינו: עבודת הקרקע המוכרחת ומכירת יבול הארץ והנאתה כדרך כל השנים. אבל בכל הדברים שאינם נוגעים לעיקר יסוד הישוב, כגון: נטיעת גנות לשם פאר והרחבה וזריעת ענינים טפלים, שאינם

מעלים ומורידים כ"כ ביסוד מצב המושבות וכיו"ב[48], - חלילה לסמוך על זה ההיתר, שנאמר רק מפני דוחק הזמן. וראוי לנו לעשות זכר לשביעית לשבות עכ"פ מעבודת הארץ ככל מה שיהיה אפשר לנו בלא השבתת סדרי מחית הישוב, ובפרט בדברים שהם רק בתור מותרות.

וכן בגופי המלאכות, הנה ישנן ארבע מלאכות, שהן חמורות ואסורות מן התורה, והן: זריעה, קצירה, זמירה ובצירה, שהן אינן מותרות גם אחר המכירה להעשות ע"י ישראל, כ"א ע"י פועלים נכרים, וחרישה צריכה תמיד שאלת חכם לפי הענין והדחק, אם תהי מוכרחת להעשות ע"י ישראל. ואם יהיו לכבודכם איזו ספיקות בפרטי דינים, בהנהגתכם בנוגע לדיני השביעית, הטיבו נא להודיענו, ונשיב לכם בעה"י[49] באר היטב כפי דעתנו ע"פ התורה והמצוה.

וכן כל איש אמיד, אשר נדבה רוחו לקיים כל מצות השביעית בלא שום הפקעה, אם יש לו ספיקות בהנהגתו, יטיב נא להציע דבריו, ונשתדל בע"ה להשיב לכל אחד ואחד כפי צרכו, בסגנון ובלשון שהוא שומע, בכל פרט ופרט, ומ"מ[50] ראוי ונכון שגם אלה אשר ירצו לקיים כל חומר מצות שביעית בלא שום הפקעה יחתמו גם הם על ההרשאה, מכמה טעמים.

והשי"ת[51] הבוחר בארץ חמדה, אשר עינו בה מראשית שנה עד אחרית שנה, יגיענו לשנים ולשמיטות הבע"ל לשלום, שנהיה שמחים בבנין עירו וששים בעבודתו, ונזכה לקיים את כל המצות התלויות באה"ק בכלל ומצות שביעית בפרט בכל פרטיה ודקדוקיה באהבה ובשמחה מרוב טובה ושלוה בעושר וכבוד, כי ישוב ד' שבותינו וירים את קרן עמו על אדמת קדשו וישלח לנו גואל צדק מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך.

בעה"ח[52] יום ועש"ק[53] בדר"ח[54] טבת, שנת תרס"ט[55].

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פה עיה"ק יפו והמושבות תובב"א[56].

---

1. שלו' - שלום
2. התר"ע - השנה תר"ע (1909/1910)
3. ע"פ - על פי
4. באה"ק - בארץ הקודש
5. ב"י - בני ישראל
6. ותוה"ק - ותורתנו הקדושה
7. ירו"ה - ירום הודו (כינוי למלך או לשליט)
8. לפ"ז - לפי זה
9. כ"א - כי אם
10. ואע"פ - ואף על פי
11. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
12. ג"כ - גם כן
13. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
14. ז"ל - זכרונו לברכה
15. שע"פ - שעל פי
16. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה

17. שתהי' - שתהיה
18. ע"י - על ידי
19. עכ"פ - על כל פנים
20. מבד"ת - מבדברי תורה
21. לחו"ל - לחוץ לארץ
22. ב"ד - בית דין
23. ע"כ - על כן
24. תוה"ק - תורתנו הקדושה
25. אח"כ - אחר כך
26. הנ"ל - הנזכר לעיל
27. מ"מ - מכל מקום
28. כ"כ - כל כך
29. הח"מ - החתום מטה
30. הרה"ג - הרב הגאון
31. בד"צ - בית דין צדק
32. עיה"ק - עיר הקודש
33. ת"ו - תבנה ותכונן
34. אה"ק - ארץ הקודש
35. הבע"ל - הבא עלינו
36. וע"כ - ועל כן
37. וע"י - ועל ידי
38. בעהשי"ת - בעזרת השם יתברך
39. ב"כ - בא כוחו
40. וב"כ - ובא כוחם
41. לא"י - לארץ ישראל
42. שא"א - שאי אפשר
43. בע"ה - בעזרת השם
44. עפ"י - על פי
45. בח"י - בחתימת ידי (ידם)
46. ח"י - שמונה עשרה (18)
47. יהי' - יהיה
48. וכיו"ב - וכיוצא בזה
49. בעה"י - בעזרת השם יתברך
50. ומ"מ - ומכל מקום
51. והשי"ת - והשם יתברך
52. בעה"ח - באתי על החתום
53. ועש"ק - וערב שבת קודש
54. בדר"ח - ב' דראש חודש (היום השני של ראש חודש)
55. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
56. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קצו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ב אייר תרס"ט - יפו **נמען:** ר' שמואל סלנט ור' חיים ברלין

הרב קוק שמע שרבני ירושלים רוצים לתקן שהשמיטה תישמר כהלכתה, ומבקש להצטרף. בכרמים ובפירות אי אפשר בלי היתר המכירה, בגלל המסחר. אבל בקרקעות זריעה (ירקות ותבואה) אין הפסד לשנים הבאות, והעבודות שם חמורות יותר. לכן יש לקרוא לשומרי מצוות לתרום לחיזוק השובתים בחריש ובקציר.

עיקרי הדברים

- הצטרפות ליוזמת רבני ירושלים.
- כרמים ופירות - היתר המכירה.
- קרקעות זריעה - לשבות בתמיכה כספית.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"ב אייר תרס"ט[4].

לכבוד גאוני עוזנו, צפירות תפארתנו ועטרות ראשינו, מרן הגרש"ס[5] והגר"ח[6] ברלין שליט"א[7],

יראו בטוב ד' בארץ חיים לאוי"ט[8].

שלו'[9] שלו' למרנן ורבנן ולתורתם הק'[10].

זה מקרוב הגיעני מכתב מת"ח[11] יקר אחד מבני ציון היקרים, ובו כתוב שעלה על דעת הדר"ג[12] שי'[13] לעשות איזה תיקון בדבר השביעית הבעל"ט[14], שתהי'[15] יכולה להיות נשמרת כהלכתה מבלי סמיכה על היתירים של דוחק להפקיע המצוה הקדושה הזאת, שאלי' נשאנו עינינו מאז גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו. ולא באתי בזה כי"א[16] להודיע, שהנני נכון ג"א[17] הצעיר למינקט בשיפולי גלימייהו דרבנן קדישי הדרת גאונם שי', ולעדור עמם במערכת עבודה תמה זאת בעה"י[18] בל"נ[19].

והנה הדבר פשוט, שאחרי כל הטצדקי אשר נקוה שיזמין השי"ת[20], הבוחר בארץ חמדה לתת לעם קדשו, בעבור ישמרו חוקיו ועדותיו, לא נוכל להמלט מלהשתמש בהיתר המכירה, לכה"פ[21] על רוב הפירות והכרמים, מפני שהפסק חיבור המסחר של שנה אחת יוכל חלילה להפך את כל מצב המסחר גם לשנים הבאות, ובכגון דא אין דנין אפשר משא"א[22]. אבל כל הקרקעות של ירקות ותבואה, שהם חמורים באמת יותר מהכרמים והפירות, מפני שאלה האחרונים רוב המלאכות שלהן הוא לאוקמי אילנא, וישנם כמה פתחים להתיר ע"פ[23] עומקא דדינא, שאין כאן מקום ביאורם, וגם ע"ד[24] ענין המסחר וההוצאה לחו"ל[25] גם כן ישנם דרכי היתר, שראוי לסמוך עליהם בשעה"ד[26] גדול כזה, בצירוף היתר המכירה. אבל קרקעות הזריעה, שבהם אין שייך הפסד לשנים הבאות, ועבודותיהן הנן חמורות טובא, ודאי ראוי לנו להתאמץ לקרא בקול גדול לאחינו נוצרי תורה ומצות באהבה, שירימו תרומה לחזק את ידי השובתים בחריש ובקציר. וכאשר חפץ ד' בידינו יצלח תהי'[27] בזה אתחלתא גדולה

וטובה, להחל השרשת מצות שבת הארץ בקרב עם ד' עובדי אדמת הקודש. והנני יוצא בזה מאת פני קדשם בצפייה לתשובתם הטהורה, והשי"ת[28] יעזרנו ע"ד כבוד שמו הנקרא על עמו ועל נחלתו, חותם בברכה מלונ"ח[29],

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
5. הגרש"ס - הגאון רבי שמואל סלאנט
6. והגר"ח - והגאון רבי חיים (מבריסק או מוולוז'ין)
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
9. שלו' - שלום
10. הק' - הקטן
11. מת"ח - מתלמידי חכמים
12. הדר"ג - הדרת גאונו
13. שי' - שיחיה
14. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
15. שתהי' - שתהיה
16. כ"א - כי אם
17. ג"א - גם אני / גם אנו
18. בעה"י - בעזרת השם יתברך
19. בל"נ - בלי נדר
20. השי"ת - השם יתברך
21. לכה"פ - לכל הפחות
22. משא"א - משאי אפשר
23. ע"פ - על פי
24. ע"ד - על דבר
25. לחו"ל - לחוץ לארץ
26. בשעה"ד - בשעת הדחק
27. תהי' - תהיה
28. והשי"ת - והשם יתברך
29. מלונ"ח - מצפה לנחמת ציון

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קצח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט"ו אייר תרס"ט - יפו **נמען:** משה לייב לילינבלום (ועד 'חובבי ציון' באודסה)

הרב קוק דוחה את החשש מסדרי ההיתר שפרסם. הרב קוק אינו נוטה למתירים הקיצוניים: כשם שאנו צריכים לארץ, כך אנו צריכים לדת, ולשמור שלא תשתכח תורת שביעית. ארבע המלאכות ייעשו ברובן בידי נכרים, והקלות ניתנות רק בשאלת חכם. הרב קוק אסר רק נטיעות נוי. הרב קוק מבקש מהוועד לחתום על ההרשאה, כפי שכבר חתם הברון.

עיקרי הדברים

- האיזון בין צורכי הארץ לצורכי הדת.
- דחיית המתירים הקיצוניים.
- ארבע המלאכות, וההקלות בשאלת חכם.
- בקשה לחתימה על ההרשאה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ט"ו אייר תרס"ט[4]

לכבוד הרה"ח[5] המפורסם מו"ה[6] משה ליב לילענבלום נ"י[7].

מכתב כ'[8] מכ"ט ניסן העבר הגיעני כעת, ומפני הטרדא אשיב לו בקיצור.

ידע כ' שהישוב הוא חיי נשמתי, וידעתי היטב, קודם שפרסמתי את סדרי ההיתירים, איך הענין צריך להתנהג בין מצד תיקון האכרים בין מצד תיקון הפועלים. ולא נעלם ממני שישנם ג"כ[9] מתירים קיצונים, אבל אינני נוטה לזה, כי כשם שאנו צריכים לארץ כך אנו צריכים לדת, ואנו צריכים להשריש שלא תשתכח תורת שביעית מישראל, כשם שזכרונה וחבתה חי בנשמותינו. וידע כל יהודי, שיש בארץ ישראל עליה לא רק לגופו כי-אם גם לנשמתו הנצחית, ורק בזה נעלה את השלהבת של חבת ציון בפועל, ונמשיך את חייה לדורות. ובפועל אין הענין נוגע לסדרי הפועלים, כי ארבע המלאכות, שהן זריעה ובצירה, זמירה וקצירה, בזריעה עסוקים עד כה כמעט רק פועלים נכרים, ולא יחרב הישוב אם תהי'[10] שבת הארץ ניכרת ע"י[11] איזה שינוי במקצת מקומות, ועל הבצירה, הזמירה והקצירה, כבר תקנתי דרכי היתר, שאינם נתנים להנתן ביד כל אחד כ"א[12] אחר שאלת חכם, וכן הוא בחרישה. והנטיעה לא אסרתי כ"א "נטיעות גנות לשם פאר והרחבה וזריעת ענינים טפלים".

ומעולם לא חשבתי, שירצה הועד להתערב בעניני שאלות. ע"כ[13] יטיב נא כ' להציע לפני הועד לחתום ההרשאה, ולא יהי'[14] עיכוב בדבר. כי הברון נ"י כבר חתם בעצמו על ההרשאה, ונשלחה אלי מפריז.

והנני בזה מוקירו ומכבדו כיקר ערכו,

הק' אברהם יצחק ה"ק

ידע כי, כי האכרים ב"ה מלאים רצון מסדרי ההיתר, והם יודעים את מצבם יותר מהדואגים עבורם ממרחק. ובכלל איזה יחש יש לחתימת ההרשאה עם תנאי ההיתר, איך שיהיו תנאי ההיתר ההרשאה צריכה להחתם. הנ"ל[15]

ומה שכי[16] הגרש"מ[17] ז"ל[18], שבשביל היתר העבודות שמדרבנן לא היה צורך למכירה, איני מסכים לזה כלל וכלל, ויפתח בדורו כשמואל בדורו הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
5. הרה"ח - הרב החסיד
6. מו"ה - מורנו הרב
7. נ"י - נרו יאיר
8. כי - כבוד
9. ג"כ - גם כן
10. תהי' - תהיה
11. ע"י - על ידי
12. כ"א - כי אם
13. ע"כ - על כן
14. יהי' - יהיה
15. הנ"ל - הנזכר לעיל
16. שכי - שכבוד
17. הגרש"מ - הגאון רבי שמות שמתחילים באותיות ש, מ (למשל: שמואל + משה) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
18. ז"ל - זכרונו לברכה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רלו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ג מרחשוון תר"ע - יפו **נמען:** מר פרנק (פקיד יק"א)

הפקידות כופה על האיכרים ביסוד המעלה ובמשמר הירדן לעבוד בשמיטה, וזה מעורר משטמה. הרב קוק מבקש לאפשר לכל אחד לנהוג כרצונו: ההיתר הוא היתר של דחק, ומי שאינו עובד משובח. כפייה דתית מערערת את ההיתר כולו.

עיקרי הדברים

- כפיית עבודה בשמיטה בידי הפקידות.
- חופש לכל איכר להקל או להחמיר.
- כפייה מבטלת את ההיתר.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ג מ"ח תר"עין.

אדון רב פעלים וגדל ערך מר פרנק נ"י[4], שלו'[5] וברכה.

אדוני היקר,

הגיעני תלגרם מצפת, שהאדמיניסטרציה מכריחה את האכרים, מיסוד המעלה ומשמר הירדן, שיעבדו את עבודת האדמה בשנה זו, שהיא שנת השמיטה, ובזה מעוררים משטמה רבה בין אחים, ואי-מנוחה בכל הסביבה, וכבר בקשתי מכבוד הדרתו, שיואיל נא בטובו לצות על הפקידים שתחת חסותו, שיניחו לעשות לכל איש כישר בעיניו, ואל נפגע ברגשי הדת של שום יחיד. כי ההיתר הנהוג הוא היתר של דחק, ומי שהוא חפץ שלא לעבוד כלל את האדמה בשביעית הרי זה משובח, וע"י[6] כפיה דתית מתרעע כל הענין של ההיתר, שלא נאמר כי אם על פי האופן ששום יד לא תתערב בזה, כ"א[7] האכרים בעצמם, שכל אחד יתנהג בזה ע"פ[8] נטיית רוחו, מי שירצה יהיה מקל ומי שירצה יהי'[9] מחמיר. ואבקש בזה מאד מאד את אדוני הנעלה, כבוד הדרתו, שימלא את בקשתי. ואם יש צורך לדבר בענין זה בעל פה, לא אטריח את הדרתו לבא אלי, כי-אם יגביל לי הזמן ואבא אליו לברר לפניו את גדל הערך של ענין זה, של הסרת הכפיה בעולם הדת והחיים בארץ ישראל ביחוד. והנני מחכה לתשובתו הנכבדה.

ברגשי כבוד נעלים מאד,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. נ"י - נרו יאיר
5. שלו' - שלום
6. וע"י - ועל ידי

7. כ"א - כי אם
8. ע"פ - על פי
9. יהי - יהיה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רלז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ד מרחשוון תר"ע - יפו **נמען:** מר פרנק (פקיד יק"א)

הרב קוק מבאר: בשעת הדחק מקילים במצוות 'מדרבנן' כשיש ספק, אבל לא במצוות 'מן התורה'. ההבחנה הזו קיימת רק במצב של חופש. כשיש כפייה, מישראל או מהגויים, כל המצוות נחשבות חמורות, ונלחמים בכופים עד מסירות נפש. לכן ההיתר יתקיים רק אם לא תהיה כפייה. אחרת ייבטל ההיתר כולו, לרעת הישוב. 'אל יתן מקום לומר שהפקידות מייסדת אינקוויזיציה נגד הדת'.

עיקרי הדברים

- מצוות דרבנן ודאורייתא בשעת הדחק.
- בשעת כפייה כל המצוות חמורות.
- ההיתר מותנה בהסרת הכפייה.
- 'אינקוויזיציה נגד הדת'.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ד מרחשון תר"עין.

אדון נעלה ומרומם מאד מר פרנק נ"י[4], שלו'[5] וברכה.

אדוני הנכבד מאד,

אתכבד בזה להודות לו על דבריו היקרים במכתבו הנכבד, ואבקש בזה מהדרת כבודו לשים לב לדברי אלה, שהנני מוכרח להציע לפני כבודו אחד מיסודי דתנו הקדושה, שהוא נוגע לענין שלנו.

מדת התורה כך היא: נמצאו בה מצות חמורות ומצות קלות, שכולן שוות לחובתנו בהן, ואין אנו מחלקים בין קלה לחמורה, רק כשמגיע איזו שעת הדחק ואונס גדול בדרכי החיים, אז חכמי הדת משימים את לבם לברר את הענין. אם הנושא הוא לדעתם מהמצות החמורות, שנקראות "מן התורה", אינן נדחות מפני ההכרח של המצב, אפילו כשיש איזה ספק על החיוב שלהן. כי מדת הדת היא שלא להקל ראש בה, כ"א[6] לדון את עניניה בזהירות גדולה וכבד ראש. אבל אם המצוה ההיא שדנים עליה היא מהדברים שהם בכלל המצות הקלות, שהן נקראות "מדרבנן", אז כשיש איזה מקום לתן ספק בחיובן סומכים בעת הדחק ומקילים. ומובן הדבר שחכמת הדת, כמו כל חכמה מדעית, נותנת מקום לחילוקי דעות, וישנם דברים שלדעת אחדים מחכמי הדת הם מהחמורות, שאינן נדחין מפני הכרח גם כשיש מקום לספק בחיוב שלהם, ולאחדים מהם יהיו לדעתם הדברים ההם מכלל הקלות, שבמקום של הכרח ודחק מקילים בהם כשיש בזה איזה צד של ספק.

אבל זה הוא כלל גדול, שבמה דברים אמורים, שיש חילוק בין מצות קלות לחמורות, דוקא במצב המנוחה והחופש, דהיינו כשמניחים את כל יחיד לעשות כנטיית לבו, והיחידים או הרבים שמצטרפים מהם באים ושואלים את דעת חכמי הדת איך להתנהג. אבל כשיש כח כופה ומכריח, בין שיהיה

מישראל, או מאומות העולם, אז אין שום הבדל בין קלות לחמורות, וכל המצות כולן יש להן בנוגע לזה דין של חמורות. וההיסתוריה שלנו מלאה מעובדות כאלה, שבשעה שהיו חפצים לכוף את ישראל לעבור אפילו על דבר קטן מהדת עמדו כנגד הכופים בכל כח, ויש שהגיעו הדברים גם למסירת נפש.

מזה ידע הדרת כבודו, שאי אפשר כלל שתפתר שאלת השמיטה בארץ ישראל, רק אם מצד הכחות העומדים מחוץ לחוג הדת, לא יהיה על זה שום כפיה והכרח, אשר אז הנני מסכים עם אותם החכמים, שהכניסו מצוה זו בכלל המצות הקלות, כלומר שהיא "מדרבנן", בזמן הזה, ושיש עם זה איזה צד של ספק בחיוב שלה, שעל כן ראוי להקל בה ע"י[7] הפורמליה של המכירה. אבל אם מצד איזה כח שיהיה יבא ענין של כפיה, לכוף גם את הרוצים לקיים את המצוה מפני נטיית רוחם, או מצד שהם מאמינים יותר לאותם החכמים שסוברים שהיא מהחמורות, שאלה לא יוכלו למלא את חפצם, אז באמת יצא הדבר מכלל הקלות, ויהיה נחשב בכלל החמורות, ויוכל כל יסוד ההיתר כולו להתבטל, מה שהיא צרה גדולה לכללות הישוב, וממש נגד הפרינציפים הנעלים של אגודת יק"א[8] והפקידות הנכבדה, החפצות בשכלול הישוב והתפתחותו.

ועתה אדוני, עלי להשיב דבר ע"פ[9] הדת להאכרים השואלים אותי, ופתרון השאלה תלוי רק בהסרת הכפיה מצד כבוד הדרתו, שאז אולי רק יחידים בעלי חסידות יחמירו על עצמם, שלא לסמוך על ההיתר, וכלל האכרים יעשו עבודתם במנוחה ע"פ תנאי ההיתר, ואם תעמוד הכפיה על כל יחיד, נגד הדעות הליבירליות, שכל בעל נפש ישרה הוא מעריצן, אז כל עמלנו לסדר את ההיתר הלא עולה הוא בתהו. וכאשר ידעתי את הדרת כבודו לבעל נפש עדינה, היודע לכבד את הקודש, ואיש אשר רוח בו להביט במבט אוביקטיבי על החיים גם מחוץ לחוג פעולתו הנכבדה, על כן אבקשו: ישים נא כבוד לשם ד' אלהי ישראל ותורתו, ואל יתן מקום למערערים לומר "שהפקידות מיסדת אינקביזיציה נ ג ד הדת", שהיא סולדת את כל אוהב צדק ומשרים לא פחות מאותה שהיא בעדה.

הנני חותם בבקשה גדולה ונמרצה למלאות בקשתי, למען עתידות עמנו וארצנו הקדושה ולמען כבוד האגודה הנכבדה הפועלת רב טוב לבית ישראל. ולתשובת כבוד הדרת אדוני אחכה בכליון עינים במוקדם האפשרי, בכתב או בעל פה, כפי אשר יחליט הדרת כבודו בחכמת לבבו ועדינות רוחו הנעלה.

ברגשי כבוד נעלים מאד,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל,

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. נ"י - נרו יאיר
5. שלו' - שלום
6. כ"א - כי אם
7. ע"י - על ידי
8. יק"א - יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)
9. ע"פ - על פי

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רמא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ב' כסלו תר"ע - יפו **נמען:** ועד עקרון

הרב קוק מורה לנהוג בכבוד בשומרי השביעית. אף שאין לערער על הסומכים על ההיתר, השומרים מקדשים שם שמיים. אין להכביד עליהם, וכל נזק שייגרם בגללם יידון בבית דין, והם יפקידו שטר חוב לביטחון. גם עניין המעשר יידון בבית דין. בגמילות החסדים יש לדאוג גם למי שלא נהנה ממנה עד כה.

עיקרי הדברים

- כבוד לשומרי השביעית.
- נזקים ומעשר - בבית דין.
- 'יועמך כולם צדיקים'.
- קופת גמילות חסדים.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ב' כסלו תר"עין.

לכבוד הועד הנכבד בעקרון ת"ו, שלו'[4].

אתכבד בזה להודיעם ע"ד[5] ההנהגה עם שומרי שביעית.

הצדק והיושר ודת תוה"ק[6] מחייבים אותנו להתנהג בענין זה בכבוד ובנחת, אע"פ[7] שחלילה לנו לערער על אחינו המוכרחים להתנהג ע"פ[8] ההיתר הנהוג, שעל ידי המכירה, מ"מ[9] עלינו לדעת שדבר גדול וקדוש עושים השומרים את השביעית כדת ומקדשים בזה שם שמים, וגורמים לקדושת הארץ שתהי'[10] ניכרה, ולחבת הקודש שתתגדל. ע"כ[11] אחי האהובים, חלילה לכם להכביד עליהם הכבדות יתירות, רק כל עניני היזק שיסובב לכם בגלל שמירתם יבא עד ד"ת[12], ובודאי לא יהי'[13] כאן. שום משא-פנים חלילה, ואם באמת יהיו השומרים גורמים בההיזק יסבלו הם, וע"ז[14] יניחו שט"ח[15] לבטחון.

וכן בענין העשור יהי' ג"כ[16] נידון ע"פ ב"ד[17], אם אופן ההערכה מהממשלה יהי' באופן כזה שיהי'[18] גרם היזק להעובדים מהשובתים.

אקוה שתדעו כולכם לשמור את כבודכם, ואת כבוד אה"ק[19], ותתנהגו יחד באהבה וריעות, ולא תהי'[20] ביניכם שום קנאה ותחרות בענין זה, כי "עמך כולם צדיקים".

והי'[21] זה שלו' וברכה, כנפשכם היקרה ונפש דורש אתכם לטובה ולברכה בכל לב ונפש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

דרך אגב אזכירם ע"ד הגמילות-חסד, שיראו נא כפי האפשרי שלא תהי' תרעומות ממי שלא נהנה מזה עד כה, ויראו איזו עצה שיוכלו להלות לכאלה כפי האפשרי, וגדול השלו'[22].

הנ"ל

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. שלו' - שלום
5. ע"ד - על דבר
6. תוה"ק - תורתנו הקדושה
7. אע"פ - אף על פי
8. ע"פ - על פי
9. מ"מ - מכל מקום
10. שתהי' - שתהיה
11. ע"כ - על כן
12. ד"ת - דברי תורה
13. יהי' - יהיה
14. וע"ז - ועל זה
15. שט"ח - שטר חוב
16. ג"כ - גם כן
17. ב"ד - בית דין
18. שיהי' - שיהיה
19. אה"ק - ארץ הקודש
20. תהי' - תהיה
21. והי' - והיה
22. השלו' - השלום

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רסג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ז' שבט תר"ע - יפו **נמען:** ועד עקרון

אזהרה חמורה: אסור לזרוע בקרקע השובתים, שאינם רוצים להפקיע את קדושת השביעית. השובתים חויבו רק בחרישה הראשונה, בידי נכרי ובשינוי. חרישה נוספת לשמירה תהיה על חשבון העובדים. הרב קוק מטיל איסור ו'לטותא דרבנן' על מי שיזרע בלי רשות.

עיקרי הדברים

- איסור חמור לזרוע בקרקע השובתים.
- 'חרב נוקמת נקם ברית'.
- הוצאות החרישה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ז' שבט תרעי"ן.

לכבוד הועד הנכבד בעקרון ת"ו, שלו'[4],

הנני בזה להודיע לכבודם, שאיסור גדול הוא לזרע בקרקע של השובתים.. וחלילה חלילה להרים יד לעבוד בקרקעות הללו, שבעליהם אינם חפצים לבטל קדושת השביעית ע"י[5] הפקעה. וישמרו נא מחרב נוקמת נקם ברית, העומדת לנקם, נגד המזלזלים בקדושת השביעית בשאט נפש. ושומע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה.

רק הפעם הראשונה חייבתי את השובתים לחרוש על הוצאותיהם, ע"י נכרי, בשינוי. ואם יהי'[6] צורך לחרוש עוד לצורך ההגנה יהי' על הוצאת העובדים, הדרושים לשמירה לטובתם.

והנני כופל את אזהרתי בכח תוה"ק[7], באיסור חמור ולטותא דרבנן, על כל מי שיהין לזרע בקרקעות השובתים, בלא רשות הוראתי.

הנני בטוח ביקרת רוחכם, אחי היקרים, שלא תסורו מאמרי, ותשמעו לעצת מורכם, אוהבכם היותר נאמן, המצפה לאשרכם וברכתכם על אדמת הקודש, בכל לב ובכל נפש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. שלו' - שלום
5. ע"י - על ידי
6. יהי' - יהיה
7. תוה"ק - תורתנו הקדושה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רפז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: (תר"ע) - יאגרת השמיטה' **נמען:** יושבי המושבות

מכתב גלוי לאיכרים. גדולי ישראל הסכימו להיתר המכירה בשעת הדחק, אף שגדולים אחרים ערערו, וכוונת שני הצדדים לשם שמיים. גבול ההיתר: הוא חל רק על מה שעיקרו מדרבנן, ואסור לעשות מלאכה דאורייתא בעצמם. היחידים שחוצים את גבולות ההיתר מקלקלים את השורה כולה, מוציאים שם רע על הישוב, ועלולים לגרום לחכמים לבטל את ההיתר. יש להימנע ממלאכות דאורייתא, מנטיעות, הברכות והרכבות בלי שאלת חכם, ומכל עבודה בקרקעות שאינן בכלל המכירה, כמו גינות בערים. זריעה בידי ישראל אסורה בכל מקרה.

עיקרי הדברים

- גבולות היתר המכירה.
- סכנת חציית הגבולות - ביטול ההיתר.
- איסור מלאכות דאורייתא וזריעה.
- שאלת חכם בכל ספק.

נוסח האגרת

אגרת השמיטה

לכבוד אחינו היקרים מישבי שוממות ארצנו הקדושה שלו'[1] וברכה לעד.

אחים אהובים ונכבדים! הנני מוצא לי לחובה להביע דברי לכם על דבר סדר ההנהגה בעניני חובת השמיטה בשנתנו זאת, שנת השביעית המוחזקת בידנו.

אין צורך להודיע לכם את הידוע, כי מצד עקת המצב טרחו גדולי ישראל מאז, הגדולים חביבי האומה ואוהביה מנפשם, להסכים להכנס בהיתר בפרצה דחוקה, למצא נתיב צר ע"פ[2] דרכה של תורה לקיום הישוב החביב, כחק לישראל להורות כזאת במקום דחק עצום ורב, ע"י[3] סדר ההפקעה שעל ידי המכירה הנהוגה. אמנם רבים וגדולים, גדולי תורה, גדולי יראה קדושה, וגדולי שם טוב, שתו על המתירים, לערער על הוראתם, אבל כהאוסרים כך המתירים לבם בר בקרבם, ומחשבתם הרצויה לשם שמים, לטובת האומה והארץ, היא סמכתם, להחזיק בדרכם אשר דרך הקדש יקראו גם לה.

אלה הגדולים אשר נטו את שכמם לסבול בעול הוראה זו, שמו להם לקו להתרחק בכל היכולת מפגוע בכל ענין שהוא אסור מן התורה, ודרך ההיתר ערוך הוא לכל העניינים שיש יסוד חזק שעיקר חיובם הוא מדרבנן, שמצד המצב הנדחק אנו מפקיעים את חיובם ע"פ הוראת המכירה.

והנה אם נחזיק בדרך ישרים זאת, אשר הכלל כולו בכללות הישוב, זולת פרטים היוצאים מן הכלל, רק בתכונה זו יוכל לעמוד, אז צורת המצוה ביסודה מן התורה תעלה בידינו, וזכרה לא ישכח מפי זרענו, וכפי אותה המדה שיתרחב הישוב באה"ק[4], יוכל המצב להיות הולך ואור גם בנוגע לקדושת השביעית,

לשלום עמנו וארצנו הקדושה, למנוחת נפשם וכבודם, עד אשר אור חדש, אור גאולה וישועה, יאיר על ציון.

וממוצא דבר נוכל לדעת כמה רע ומר הוא מעשה היחידים, אשר יעשו מבלי דעת לשלח רסן מעל פניהם, מבלי להשגיח על כל גדרי ההיתר, בחללם את קדושת השביעית בעצמם, במלאכות האסורות מן התורה, אשר לא כלל אותם ההיתר המוטבע בהוראת ההפקעה. אלה האנשים מקלקלים הם עלינו את השורה כולה, ורעה רבה הם עושים לישובנו, היונק הרך שצריך הוא כל כך טיפול ושמירה, בהוציאם עליו שם רע, שמושם בו קודש למרמס ושעניני הדת התורה והמצוה נעשים בו הפקר ח"ו[5]. והנהגה בלתי-הוגנת זאת כשהיא מתרחבת, חלילה, מוכרחת היא להגדיל את הנטיה בלב כל חכמי ישראל, גדולי התורה, בהסכמה אחת לסלק את ידיהם מהיתר ההפקעה, ולהתאמץ להעמיד הכל על דין תורה ממש. כי איככה זה יוכלו ויראו, שעל ידי כסות-עינים של ההיתר שעל-פי ההפקעה, שנעשה בכל כך חרדה, וכל כך זהירות, יוצאות פרצות גדולות כאלה, להרים יד בתורה, באין בושה ושימת-לב. ואנחנו כולנו הלא יודעים אנו כמה אי-אפשר הוא הדבר, שיעמוד הישוב ויתכונן, לפי מצבו בהוה, בלי היתר ההפקעה, שצריך להעשות כדין וכדת דוקא ע"י רבנים מובהקים וידועים בתורה ויראת-שמים.

על כן, אחי היקרים, קולי אליכם אקרא מנהמת לבי, חמלו וחוסו על נפשותיכם ועל נפש הישוב הקדוש, על קיומו ועל כבודו, ואל תצאו מגדרי ההיתר, אשר נוסד בתור הוראת שעה לתיקון הישוב, בכל עת אשר יראו אותם חכמי ישראל שהוראה זו מוטלת עליהם, שהמצב מכריח עדיין להתנהג על פיו, לפי גדריו ודרכו המיוחד, שהיא לפי מצבנו דרך ישרה שהיא תפארת לעושיה ותפארת מן האדם.

השמרו נא מעשות בעצמכם כל מלאכה האסורה מן התורה בשביעית, ומהרחיב את המעשים שאין הישוב נזוק כשהם מתאחרים עד אחר שנת השמיטה, כגון נטיעות חדשות, והברכות והרכבות, שכלן צריכות שאלת חכם לפי ענין ההפסד ושעת הדחק. וק"ו[6] שחלילה להקל בשום דבר מקדושת שביעית, בלא הוראה מיוחדת, בכל הקרקעות שלא נכנסו בכלל המכירה, וביחוד בערים ובפרורים, שאין יסוד ישובם עבודת קרקע, אלא שהיא מצורפת אל ישוב הבתים לשם פאר והידור, שקדושת שביתת שביעית נוהגת בהם בלא שום צד היתר, כ"א[7] מה שמותר ע"פ עיקר הדין ע"פ הוראת חכמים. ובזה תהיה שבת הארץ בולטת ונכרת על אדמת הקודש, למנוחת לב כל אוהבי ד' וחושבי שמו, ותשאו חן וחסד בעיני אלהים ואדם.

ואל יעלה על דעתכם אחי היקרים, כי בשמירת המלאכות של תורה שלא תעשינה ע"י ישראל יוזק הישוב, מצד יחושו לשאלת אחינו הפועלים. כי באמת מעטות הן המלאכות האסורות מן התורה, ולרובן נמצאים איזה דרכים בלתי כבדים, שמוציאים אותן מידי חומר של תורה ומעמידים אותן בכלל המלאכות דרבנן. אין פה המקום לבאר את דרכי ההוראה בזה בפרטיות, שאפשר רק לשימם לפני כל שואל באר היטב, אחרי הידיעה הנכונה במצב הענין. אבל בכלל הנני צריך לבאר, שרק החרישה, הזריעה, הקצירה של כל מיני יבול האדמה והאילן, והזמירה, הנן המלאכות שיש להן כח של איסור תורה, ובכולן ישנם איזה אופנים וצדדים, שעל פי שאלת חכם במקום של דחק, להורות באיזה עצה לטובת הישוב ולתיקון הפועלים, אשר עיניהם נשואות אל עבודתם בפנים, לקהל, חוץ ממלאכת

הזריעה שעליה אין שום צד ואופן בעולם לגלות בה שום היתר להעשות ע"י ישראל, וליתר המלאכות כשבאים לידי שאלת חכם אז עת ומשפט ידע לבו, ויכוין הכל כתורה פעם להחמיר ופעם להקל. אבל חלילה וחלילה שתנתן לכל אחד תורתו בידו, בדברים כאלה התלויים באובנתא דליבא ובשיעורי חכמים בעלי הוראה מובהקים, שתוצאות הנהגה כזו אינן כ"א קלות ראש והפרת תורה, חלילה.

מובטחני, אחי היקרים, בקדושת נפשכם וביושר לבבכם ובחמלתכם על כבוד ארצנו הקדושה וכבוד הישוב, מחמד לבבנו ומשאת נפשנו, שתקבלו דברי אלה ברצון ותדעו לכבדם ולשמרם בקדושת אמת ואמונת אמן.

וצור ישראל יברכנו ונאושר בארץ חמדה. ונזכה לראות מהרה בישע גוינו במקום בית חיינו, בשוב ישראל לנויהם ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד, ובשמחה וטוב לב מרוב כל, נקיים את כל פקודי ד' ישרים, וביחוד התלוים בארץ חמדה קדוש משכני עליון, בשוב ד' שבות עמו במהרה בימינו בקרוב.

אחיכם מצפה אשרכם ורוממות קרניכם על אדמת הקודש,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. שלו' - שלום
2. ע"פ - על פי
3. ע"י - על ידי
4. באה"ק - בארץ הקודש
5. ח"ו - חס ושלום
6. וק"ו - וקל וחומר
7. כ"א - כי אם

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת שיח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ד תמוז תר"ע - רחובות **נמען:** הגאון ר' חיים ברלין

על הטענה שהיה עליו להתייעץ עם גדולי ירושלים: ההיתר אינו חדש. השאלה היחידה היא אם שעת הדחק עדיין קיימת, וזה תלוי בהיכרות עם הישוב, שהרב קוק ובית הדין ביפו מכירים יותר מרבני ירושלים. ההכרח השנה גדול אף יותר. בראשון לציון, ברחובות ובוואדי חנין חתמו כבר על שטרי הפקר ומסירה לבית הדין. הרב קוק לא טען שרבני בית הדין הם 'יחותרי המחתרת', וחובתם למחות בהם. צער רב לו על חילול כבוד התורה.

עיקרי הדברים

- אין חידוש בהיתר.
- ההכרעה בידי המכירים את הישוב.
- שטרי הפקר במושבות.
- צער על חילול כבוד התורה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], רחובות ת"ו[2], כ"ד תמוז תרע"ן.

מבין המצרים יהילו אורים לכבוד רב רחימאי ומר חביבי הרב הגאון הגדול תפארת ישראל מוהר"ר[3] חיים ברלין שליט"א[4].

הגיעוני מכתבי כתר"ה[5] באיחור זמן, בהיותי יושב פה במושבה רחובות ת"ו, ורואה שלו'[6] אחי מישבי אדמת קדשנו וענות נפשם גם יחד.

והנה בענין הצורך שהי'[7] לי להציע את הדברים לפני גדולי ירושלים ונדון יחד בדבר, איני יודע על איזה נדון מכוין זה מר שי'[8]. אם על עצם ענין ההפקעה שע"י[9] המכירה, הלא אין זה דבר חדש, ומה יש לנו להוסיף על הוראה שכבר יצאה ונתחזקה בפועל ונתקבלה בישראל, ע"י[10] גאוני עולם נוחי נפש ז"ל[11], כי-אם לראות את המצב אם כבר פקע הצורך של שעת הדחק, שמא כבר קם ריוח והצלה להישוב, עד שאיננו צריך לתקנה זו. ענין זה לאו בקשישותא ולאו בטעמי תלי', אלא בידיעה והכרה ערוכה בתוכן הישוב, בדחקו ועניו וטיפולו המרובה. וזה הלא ידוע לכל, שהנני שקוע בעניני הישוב, בין בטובתי ובין שלא בטובתי, ואני יודע את כל מהות מעמדו יותר הרבה מרבני ירושלים, הרחוקים ממנו בין במקום בין ברוח-הכרה, ואיך אומרים למי שלא ראה את החודש שיבוא ויעיד. על כן די היתה לי הסכמתנו, יחד עם הרה"ג[12] בד"צ[13] אשר בעה"ק[14] יפו ת"ו, שהם באמת יודעים ומכירים את מצב הישוב, ואנו עובדים תמיד יחד בפרטי ענייניו, וכולנו הסכמנו בדעה אחת, באין מקום כל דהו של ספק, שא"א[15] כלל להישוב לעמוד כי"א[16] ע"פ[17] סדר ההפקעה, שהיתה נהוגה עד כה, עם פרטי הוראותיה. ובענין ההכרח, לא די שלא נגרע דבר משמיטות הקודמות אלא שעוד נלחץ המצב בהרבה פרטים, ולפי התרבות הישוב בכמותו ושפלות מצב הפרנסה שלו, הענין מוכרח בהכרח עוד יותר גדול מאשר בשמיטות שקדמו, וכן

נהגו יתר רבני הישוב, היודעים את מעמדו בהיותם שרויים בו, באין פקפוק כלל. ואיה בו מקום לשאלה והצעה? ואם כונת כתר"ה שי' היא בענין השילוח של הענבים לירושלים עצמם, במה שרצו רבני ירושלים לחדש חומרא מה שלא נהגה בשמיטות הקודמות, הנה לא היה לי מקום לחוש לזה כל זמן שלא הודיעוני מצדם בזה שום דבר. ואע"פ[18] שאם היה הדבר הולך בשקט היה בדעתי ג"כ[19] להוסיף איזה פרטי דברים לרווחא דמילתא, להדר ולצאת ידי כל הדעות כמה דאפשר, אבל כל זה הוא בדרך הצעה ופיוס דברים ובלא רעש, ולא שייך לעשות בזה שקלא וטריא, שכפי מצב הרוחות בנידון זה, ורבוי החפצים לידע ולהודיע מכל, א"א[20] הדבר בלא פרסום, שהוא מונע בזה את המבוקש. על כן איני מוצא בעצמי שום דבר מה שהייתי צריך לעשות לכרמינו ולא עשיתי להם. ובגופא דעובדא, הנה בראשון-לציון, ברחובות ובודי-חנין ת"ו מלאו את בקשתי, כאשר הצעתי לפניהם, וחתמו על שטרי ההפקר ומסירה לבד"צ[21], וע"פ[22] הרשאת בד"צ ממילא יהיה כל מה שיקחו רק בעד הטורח והמכשירין, באין צורך להכנס לתוך עסקיהם ולקפח פרנסתם המצומצמת. ודי והותר בזה להחמיר יותר ממה שנהגו בשמיטות הקודמות ע"פ הוראת רבנן קשישאי הגאונים ז"ל. ולא נאמרו הדברים כ"א כדי להפיס את דעתו של מי שרוצה להחמיר, כאשר בארתי במכתב הראשון לכתר"ה[23] שי'

וע"ד[24] מכתבו השני אני תמה היכן נמצא בדבר אף רמז כל דהוא שאותם חותרי המחתרת הם הרה"ג בד"צ הי"ו[25]. וחלילה לזקני ב"ד[26] לעשות כזאת, לפשוט יד, אחר העמדת הענין בדרך העמדת הדין האמת והשלום, במה שנוגע לחיי נפש של אחינו הכורמים, וביותר בענין שעלול להביא איבה ותחרות בין אחים. ומאד מאד דאבה נפשי על הפנים הנזעמים, שקבל ענין זה ע"י אנשים צדדיים, שסכסכו, ואולי עדיין מסכסכים, את המצב. אמנם חובתם הקדושה של רבני הבד"צ[27] יצ"ו[28] היא, לעמוד נגד אותם חותרי המחתרת, ולמחות בידם שלא יפיקו את זממם, להזיק לאחינו העמלים למצא לחמם בישוב ארצנו הקדושה, ע"י המצאת הפדיון שהיה ראוי לבא לידם, בסכום הגון, הלוקח מקום חשוב לפי מצבו הדל של ישובנו, ולמסור אותו לידי זרים, הדוחקים את רגלינו על אדמת הקודש. ואין כדאי אותו ההידור הקלוש, שבענין סחורה ומסירת דמי שביעית וחשש משומר, שכ"כ[29] רבו בו דרכי ההיתר ע"י כל העצות הנהוגות ע"פ דרכה של תורה, לגרום על ידי ערבוביא כ"כ[30] גדולה בעולמנו בא"י[31]. ובפרט שנגד היתרון הקל הזה, שידמו למצא בכרמי הנכרים, מה שהוא ג"כ אינו לגמרי מובטח, מפני חשש מומרים, גלויים ונעלמים, המצויים ביניהם, שראוי לחוש לזה כשאנו באים לשקול הידור מול הידור. עוד עומדות שם חששות גדולות, משום ערלה וכלאי הכרם שהם איסורים יותר חמורים ביסודם, שהם ב"ה מובטחים ומשומרים כראוי בכרמי אחינו, וכמובן מופקרים ונעזבים הם לגמרי בכרמי הגויים. וכבר היה כן משכבר הימים, בירושלמי (סוטה פ"א ה"ו[32]) "ויבאו עד כרמי תמנתה, מלמד שהיו אביו ואמו מראין לו כרמי תמנתה זרועים כלאים". ועכשיו ע"פ סדרי הנטיעות החדשים נתרבה החשש יותר ויותר, באופן שיתכן לומר בכ"מ[33] שכל הכרם כולו יהיה אסור, באין שייכות לביטול ברוב כלל. ואפילו אם נבדוק עכשיו ולא נמצא כלאים, אין זה מבטיחנו שלא היו שם כלאים בשנים שעברו, וראוי לאסור גם הענבים היוצאים אח"כ[34] מהגפן, שכבר נאסר" כפשטם של דברי הירושלמי (כלאים פ"ה ה"ז[35]), שעל מה שאמר בזרע איסור והעביר את הסכך הקשין אסורין והדגן

מותר, פריך ר'[36] זעירא גדל מתוך איסור ואת אמרת מותרין, ואמרי' ע"ז[37] ר"ז כדעתי', דאמר ר"ז בשם ר' יונתן בצל של כלאי הכרם שעקרו ושתלו אפילו מוסיף כמה אסור, שאין גדולי איסור מעלין את האיסור. וזהו כדוגמא דארשב"נ[38] א"ר[39] יונתן (בבלי נדרים נז:) בצל שנטעו בכרם ונעקר הכרם אסור, דקיי"ל[40] כותי', וראוי לחוש שהגדל מתוך איסור אסור. ואין מקום היתר לפ"ז[41] במקום שיש חששות קרובות ע"ז כ"כ בסדרי הנטיעות של עכשיו, כי אם בכרם שהוא ידוע ובדוק לנו מעת שהתחיל לעשות פירות, מה שהוא אינו מצוי כלל בכרמי הגויים.

ואף אם יש לדחוק ולמצוא איזה צד לדרכי היתר מ"מ[42] ודאי אין כדאי לחפש אחרי קולות והיתירים בשל גויים, במקום שהדבר גורם הפסד ממונם של ישראל וקפוח פרנסתם. ובכלל בכל מקום שאנו נוטים להחמיר על עצמנו ראוי לחוש שלא תיפוק מיני' חורבא של הפסד או לעז על אחרים. ובירושלמי (ברכות פ"ב ה"ט[43]) אהא דתני כל דבר של צער הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה ותבא עליו ברכה, א"ר זעירא ובלחוד דלא יבזה חורנין, וק"ו[44] שלא לגרום היזק לרבים. וביחוד בענין כללי של ישוב א"י[45], שעיני כל ישראל נשואות אליו, לתקות ראשית צמיחת קרן ישועה לעם ממושך וממורט. ובפרט שאחינו אלה היקרים הם הם המקיימים את המצוות התלויות בארץ, שעולות להם בסכומים גדולים ועצומים מאד, ואפילו השביעית אחרי כל היתר ההפקעה ואחרי כל הקולות שהונהגו בה, ע"פ הוראת חכמים, כדרך כל האופנים האפשריים להקל, עלתה להם בהוצאה חשובה ובמניעת ריוח גדול בכללות הישוב. ומה יש לדבר עוד בענין תרומ"ע[46], ביחוד מן היקבים והפרדסים, ואיסור ערלה וכלאים, שכל אלה בצירופם עולים להון רב ממש בכל שנה ושנה, ואיך לא תהי' חובת רבני ישראל, גם מצד חובת המצות עצמן לשקוד על תקנתם ולהתרחק מאד מגרם היזק להם. ויחיד הרוצה להחמיר ודאי אין מי ימחה בידו, אבל לעשות השתדלות להחמיר שלא מן הדין, ולגרום עי"ז[48] להם היזק ועלבון ופחד על כללות מצבם, הצריך כ"כ חיזוק, אין מן הראוי כלל.

ובעיקר ענין המכתב, לא חשבתי כ"א להודיע את אנחתי, שיצאה אז מקרב לבבי, להדר"ג[49] אולי תעלה בידו איזה עצה לרפא את השבר. ושלא בידיעתי ושלא ברצוני נתפרסמו הדברים ברבים, ומתוך התרגשות הרוחות נמצאו ג"כ משתדלים בפרסומם, מה שסיבב לי יגון ואנחה אין די באר. ועתה אנו צריכים להתחזק ולהאגד באגודה אחת, ולהשתדל עד כמה דאפשר להשקיט את הלבבות משני הצדדים. כי באמת נוח יותר היה אילו לא נתחדש שום דבר, והיה הענין מתנהג בשופי כמו שהיה נהוג בשמיטות הקודמות, עד ישקיף ויראה ד' משמים וירים קרן עמו על אדמת הקדש, ויחיש גאולה לשאר עמו וישיב לנו שופטנו כבראשונה ויועצנו כבתחילה, ונלך באור תורה ונר מצוה, בכל מילואם וטובם, וישמח לב מבקשי ד'.

ועד כמה עגמה נפשי, וממש רחפו עצמותי ולבי כדונג ימס, מרוב צער ועגמת נפש, על חילול כבוד התורה אשר סבב הענין הזה, ד' הוא יודע. ורופא לשבורי לב יחבש פצעי לבבי, ויזכני לעבדו באמת ותמים, ואל יצל מפי דבר אמת כתורה וכמצוה, וישובו אז כל יראיו ויודעי עדותיו בלב נאמן מלא אהבה, כלבבי התמים ומלא אהבת תורה ויראת שמים, לכל המחזיקים בעץ חיים, וכל למודי ד' העוסקים בתורה לשמה.

והי'[50] זה שלו' וברכה, באהבה נאמנה, כנפשו היפה ונפש דורש"ת[51], דבק באהבתו, מצפה לתשועת ד' ולרוממות קרן תורתו על אדמת הקודש באהבה במהרה בימינו בקרוב.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. ת"ו - תבנה ותכונן
3. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
4. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
5. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
6. שלו' - שלום
7. שהי' - שהיה
8. שי' - שיחיה
9. שע"י - שעל ידי
10. ע"י - על ידי
11. ז"ל - זכרונו לברכה
12. הרה"ג - הרב הגאון
13. בד"צ - בית דין צדק
14. בעה"ק - בעיר הקודש
15. שא"א - שאי אפשר
16. כ"א - כי אם
17. ע"פ - על פי
18. ואע"פ - ואף על פי
19. ג"כ - גם כן
20. א"א - אי אפשר
21. לבד"צ - לבית דין צדק
22. וע"פ - ועל פי
23. לכתר"ה - לכבוד תורתו רום הדרתו
24. וע"ד - ועל דבר
25. הי"ו - השם יברכהו ויחייהו
26. ב"ד - בית דין
27. הבד"צ - הבית דין צדק
28. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
29. שכ"כ - שכל כך
30. כ"כ - כל כך
31. באי"י - בארץ ישראל
32. ה"ו - הלכה ו' (בציון מקור); אחרי שם מקום או אדם: השם ישמרהו
33. בכ"מ - בכמה מקומות
34. אח"כ - אחר כך
35. ה"ז - הרי זה
36. ר' - רבי
37. ע"ז - על זה
38. דארשב"נ - דאמר רבי שמואל בר נחמני
39. א"ר - אמר רבי
40. דקיי"ל - דקיימא לן
41. לפ"ז - לפי זה

42. מ"מ - מכל מקום
43. ה"ט - הא טעמא (זה הטעם)
44. וק"ו - וקל וחומר
45. א"י - ארץ ישראל
46. תרומ"ע - תרומות ומעשרות
47. תהי' - תהיה
48. עי"ז - על ידי זה
49. להדר"ג - להדרת גאונו
50. והי' - והיה
51. דורש"ת - דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת שיד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ג סיון תר"ע - יפו **נמען:** הוריו

הרב קוק מבקש מהוריו לא להצטער על הסכסוכים. הארץ נבנית לעינינו, ואין ערך לקפידות קטנות לעומת הזכות להשתתף בבניין. הרב קוק אינו מקפיד על מי שמחפשים את קדושת הארץ בדרכים אחרות, שנראות להם קצרות. ההכרה בחן התורה ובמצוות התלויות בארץ מתרחבת בישוב בזכות דרך האהבה שקיבל מהם. גם לרגשות ההפוכות משלנו יש מקום בעולם, ומי שיודע זאת לא ייפול לקטנות ולקפדנות.

עיקרי הדברים

- ניחום ההורים על הסכסוכים.
- זכות ההשתתפות בבניין הארץ.
- דרך האהבה שקיבל מהוריו.
- גם לרגשות ההפוכות יש מקום.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ג סיון תרעי"ן.

שלו'[4] ברכה ורב נחת לכבוד הורי היקרים עט"ר[5] שי'[6] לאוי"ט[7] וכל מחמדי לבבנו שליט"א[8].

לנכון קבלתי את המכתבים מבשרי שלומם וטובם, תל"י[9], וכן ב"ה על החוה"ש[10] אשר עמנו. יוסיף המוסיף עוד רב טוב וחסד לנו ולכל בית ישראל וישפת מהרה רב שלו' כבוד וברכה לעמו ונחלתו.

מאד אבקש את כבוד הורי חביבי נפשי האהובים שיחיו, שלא יהי'[11] להם ח"ו[12] שום צער כלל בדבר כל הענינים המסוכסכים, שמצד ענין המושבות הנני מוכרח להיות מתערב בם. אין כאן ממה להצטער, ת"ל[13] שארצנו הקדושה הולכת ונבנית לעינינו, דבר ד' בידי עבדיו הנביאים, ע"ד[14] שיבת ציון וצמיחת קרן ישועה לבית ישראל על אדמת הק'[15] הולך ומתמלא בחסדו הגדול, שבי-גולה הולכים ובאים בחמדת-נפש אל ערי יהודה, אשר החלו להתנער מעפר שממותן, - ועינינו רואות ושמחות. מתמלאים אנו ב"ה גילת עולמים ותקות עדנים, ובתוך נטית יד ד', המלאה חסד על עמו הנדכא, ועל ארצו השוממה שנים כל-כך מאות רבות, - הננו נמצאים אנו ב"ה, לקחת בה איזה יד, איזה חלק ניכר הרבה או מעט. האם אין בזה האושר הגדול והנערץ מה שיש בו די לשילום נגד איזה קפידא של כל-דהו, ואיזה צער קל של איזה הרגשה בלתי נעימה, המתעוררת לרגע בעת אשר יראה האדם שפלוני ופלוני מדבר על אדותו לא כפי החפץ של אהבת-עצמו, המלפפת את האדם תמיד גם יותר מהמדה הנכונה? - ברוך ד' אשר עשה לי את הנפש הזאת, ואשר הביאני במסיבותיו העליונות, לעבוד בכחי המצער על הרי ישראל, בעת המאושרה הזאת, ששפעת חיים לעם ד' על אדמתו הולכת ומתקבצת, שהרימני מכל אלה הדברים הקטנים, ואינם נוגעים ב"ה לרוחי ולבבי, ולא יעיבו אפילו במקצת את זהרה של מטרתי הברורה להיות ממסייעים למלאכת שמים, להיות מהמנצחים על המלאכה הקדושה ליסד בציון אבן בחן פנת יקרת, להיות מכון לתקות דור-דורים לעם נורא, לגוי קו קו אשר בזאו נהרים ארצו. מלא

תקוה אנכי, שכשם שצעדי הרחבת הישוב החמרי יתרחבו, בחסדי אל למושעות, ע"י[16] כל אותן הדרכים שביחש להוראה הננו נסמכים על יסודות חזקים ואיתנים בכחא דהתירא, בשעת המעבר הקשה ללידת חק גאולת עולמים לגוי קדוש על חבל נחלתו, כן יורחבו דוקא ע"פ[17] סדרים חביבים ורצוים כאלה צעדי העריגה הרוחנית והכבוד וההדר שבקודש, הכמוסים עמוק עמוק בנשמת עם קדוש, לקדושת הארץ, לכל המצות התלויות בה, ולקדושת השביעית הנערצה ונשגבה בגבהי מרומים. ואיני מקפיד כלל על אותם אשר יבקשו להם את מטרתי זאת של שמירת קדושת הארץ והשרשת קדושת מצותיה, בתומם, ובריחוק ידיעתם ממעמקי החיים של קרן האורה, של מרום הרי ישראל הנושאים קול שיח קודש בקול מבשר ישועה, האומר ליהודה: הנה ישעך בא, - וחושבים הם לבא אליה בדרכים אחרים, שנדמים להם יותר קצרים, והם באמת ארוכים ומלאים חתחתים, הגורמים להעלות טינא בלב בנים מלאי רגשי הדרת קודש לכל קודש ד', אשר יוצג לפניהם בצורה הנחמדה המלאה חן וחסד ד' הראויה לו.

תל"י, ההכרה בנעמה וחנה של תורת חיים, והכבוד והאמון להמצות התלויות בארץ בפרט, הולכים הם ומתרחבים בישובנו הקדוש מדי שנה בשנה, ע"י הליכות האהבה והאמת אשר האצלתם מרוחכם הטהור עלי, עבדכם, הורי החביבים. מידכם הטובה סוכת שלו' וחסד אל עלי פרושה, שהנני מרגישם בכל מלא נשמתי בכל עת צעדי עלי שדמות קודש, מדי עברי לראות את שלו' אחי ושלו'[18] כרמי יהודה וכל מטעיו הנחמדים, למטרת העמדת חק ומשפט בדבר המצות התלויות בארץ מדי שנה בשנה, וקרני זיום הולכים ומאירים את כל חדרי לבי וכליותי, לרומם את רוחי ולהעליז כליותי במשוש ארץ חמדה בכל יום, בכל עת ובכל שעה, בלב מלא צפיית ישועה לשיבת בצרון של אסירי התקוה, עם ד' הגדול אשר אהבתו העליונה תרוממנו על במתי ארץ.

חלילה לכם, הורי צפירות תפארתי, מתפש בלב אפילו נדנוד כל-דהו של צער בגלל אלה הדברים. אקוה לשמו י', שכל אלה הדברים אשר עברו אינם בזיון אלא כבוד והדר, ועוד יתרבו על ידיהם עדיני נפש, אשר יגלו ממעמקי לבבם את חושיהם הנרדמים, לעורר לעבודת ד' ועמו על אדמת הקודש ולעדור בלא לב ולב, מאין פנות אל כל הבל של פניה עצמית, שבכל אופן שתהיה שפלה היא נגד רוממותו של חשק אור צפית ישועת ד' על עמו ונחלתו.

כל צערי מתרכז רק על מה שרבים עוד אינם מכירים, שכל יראי ד' באמת מכוונים את לבם למטרה אחת, ושאין כאן מריבה במובן הרגיל. אקוה שגם זה יוכר, וישוב כבוד ד' להיות חופף על כל לימודי ד' השואפים לחפץ ד', שבידם יצלח. ובגוף הענין אני שמח מאד מהרחבת הדברים שהי'[19] בזה ע"י חילוקי הדעות, אע"פ[20] שאני מצטער על שנתערבו בזה דברי קינטוריא שאינם נותנים כבוד לבעליהם, אבל עצם הענין מה שמדברים ומתוכחים על אודות המצות התלויות בארץ בכלל והשמיטה בפרט, ומה שמפלפלים באיזה דרך לבחור איך לצאת ידי חובת וחבת הקודש, דבר זה בעצמו הוא מוסיף עז ואומץ וזכרון לקדושת הארץ והמצות, שאנו מצפים ומקוים בכל עת למילוי חובתן וקיומן, בשוב ד' את שבות עמו בכל מילואו וטובו, ומנייהו ומני יתקלס עילאה ב"ה. ומראש כניסתי לענין השביעית חשבתי דרכי לצאת ידי כל הדעות בכל מה דאפשר, ובלבד שלא יזיק להישוב הקדוש בקיומו החמרי ובכבודו.

ואע"פ[21] שתוכן המכירה הוא להעמיד את הפירות כדין פירות של נכרים, שכבר נפסקה ההלכה שאין קדושת שביעית נוהגת בהם, מ"מ[22] תקנתי מאז חותמות, שיבאו על כתבי-המסחר, שהמחיר נלקח רק בשביל המכשירים והטורח, כדי שלא יהיה בדמים משום דמי שביעית, והסחורה תהיה לפי בדרך היתר של הבלעה. וכן הסכמתי מראש ופרסמתי לבאי ביתי, שבדעתי לתקן שטרי הפקר ומסירה לבד, שיחתמו עליהם בני המושבות, ושטרי הרשאה ע"פ ב"ד[23] שמרשים להם לעשות עם הפירות וטיפולם ע"פ הרשאת ב"ד, ולקחת שכר עמלם ומכשיריהם, הם ושלוחיהם ושלוחי שלוחיהם. ודבר זה אע"פ שמצד עצמו אין בו כדי סמיכה, מ"מ כשהוא נסמך אל המכירה לרווחא דמילתא, הוא דבר הגון וזכר לשביעית שלא תשתכח מישראל, עד יופיע ד' באורו על ציון, להגיה חשכנו, ולהעמידנו בקרן אורה. אמת הדבר, שעתה ע"י הקינטוריא, שיצאה לרשות הרבים, נעשה דבר זה יותר כבד, מפני שבני המושבות יחשבו שכל אלה הם חידושים הבאים לא מצדי, כ"א[24] מצד אותם אשר לפי דעתם חושבים הם שהם נחשבים להם לאויבים. מ"מ ב"ה כבר גליתי דעתי בזה, וכפי הנראה רובם יקבלו הכל ברצון בהסכמתי, ויאמינו שכך היא דעתי, ומאת ד' היתה זאת שפרסמתי דעותי אלה זמן גדול לפני התגלע הריב, ואקוה שהכל יבא על מקומו באורח שלו'.

ולמע"ה[25] שלא יצטער כבוד אאמו"ר[26] שליט"א[27] מכל זה מאומה, רק יגיל וישמח בחסדי השי"ת[28] וטובו, אשר זיכנו לבא להר קודש ד', ואשר זיכהו תל"י לשבת בצל צח עיר האלהים סלה, אשר גם אם כהנה וכהנה ימצאו בה אותם שאין הדעת נוחה מהם לא תאבד אפילו כמלא נימא מערכה הנצחי, אשר אוה ד' בה למושב לו עדי עד, ועת נחלום שיבת שבותה ועינינו רואות את קוי האור הדלים, אשר יזריחו אפלתה בשיבת בניה לתוכה, ימתקו לנו גם טעמי מרורות, אשר נטעם לפעמים מידי אלה אשר בשגיאה לא יכירו אורח שלו' בכל הדרו או אשר לפי דעתם דרכינו לא יכנו. אנחנו מלאים עז, מאשר נדע כי נכח ד' דרכנו, וכל כונתי ת"ל צרופה ורצויה למען עמו ונחלתו, שהם משוש חיינו.

ואתה שמואל יקירי, אם כי דבריך ישרים וברוח צדק ואמונה טהורה נאמרו מ"מ נכון לנו להרחיב את דעתנו, ולדון לכף זכות את כל האדם, גם בדרך רחוקה ונפלאה' לעולם לא נכון לשכח, כי בכל מלחמה ממלחמות הדעות, אחרי שהתסיסה עוברת, מוצאים המבקרים בכל הצדדים גם אורות וגם צללים, וברוח דעת ויראת ד' נדע שכל עלילות מצעדי גבר וכל הגיוני רוח איש ופעלם בעולם, בחוג גדול או קטן. הכל ערוך ומסודר מקורא הדורות מראש, לעזור לשכלול העולם וקדמתו, להזרחת אורו, ולעדויי חושכא. ואם שאנחנו מתאמצים ללחום בעד אותם הדברים הקרובים לרוחנו, צריכים אנו שלא להיות מכורים בידי רגשותינו ולדעת תמיד. שגם לרגשות ההפוכות משלנו יש מקום רחב בעולם, ואלהי הרוחות לכל בשר את הכל עשה יפה בעתו. ורעיון זה, אע"פ שלא ימנע אותנו מלהלחם על הקדוש האמת והיקר לנו, אבל ימנע אותנו מלפול ברשת הקטנות, הזילותא והקפדנות, ונהיה תמיד מלאים אומץ רוח, מנוחת הנפש ובטחון בד' אוהב אמת, אשר לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו. ומלא רצון אהיה, אם בכל ההזדמנות אשר תגיע לידך תשפיע להניח את הרוחות ולהרים את רגשי הכבוד בסביבה הבאה בחוגך, כיאות לבעלי יושר ובעלי בינה היודעים את תומתם ואת מטרתם הברורה כנכון היום.

הנני חותם בברכה לכבוד הורי היקרים ולכל מחמדי נפשנו כולם יתברכו בכל טוב ואושר ויתענגו על טוב ד' על אדמת הקודש, כנה"י[29] ונפש בנם עבדם מוכן לשרתם בכל יראת הכבוד ואחיהם וב"א ודודם מברכם בכל לב ונפש מצפה אשרם וטובם כה"י[30].

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. שלו' - שלום
5. עט"ר - עטרת ראשי
6. שי' - שיחיה
7. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. תל"י - תודה לא-ל יתברך
10. החוה"ש - החיים והשלום
11. יהי' - יהיה
12. ח"ו - חס ושלום
13. ת"ל - תודה לא-ל
14. ע"ד - על דבר
15. הק' - הקטן
16. ע"י - על ידי
17. ע"פ - על פי
18. ושלו' - ושלום
19. שהי' - שהיה
20. אע"פ - אף על פי
21. ואע"פ - ואף על פי
22. מ"מ - מכל מקום
23. ב"ד - בית דין
24. כ"א - כי אם
25. ולמע"ה - ולמעלה
26. אאמו"ר - אדוני אבי מורי ורבי
27. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
28. השי"ת - השם יתברך
29. כנה"י - כנפשו היקרה
30. כה"י - כנפשו היפה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת שכ

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ו' מנחם אב תר"ע **נמען:** הרב יעקב משה חרל"פ

הרב קוק מרגיע את חרל"פ שאינו מקפיד עליו. חיזוק בית הדין בירושלים חשוב, ומחלוקת בהלכה אינה פגיעה בכבוד. הרב קוק מקבל את העלבונות באהבה, כי ההוראה בשמיטה דומה לנזיר: אף שהמצווה גדולה מן החטא, צד החטא צריך כפרה. הרב קוק מבקש מחרל"פ שלא יגרום לעצמו נזק בגלוי אהבתם בפומבי.

עיקרי הדברים

- אין קפידה על חרל"פ.
- מחלוקת אינה פגיעה בכבוד.
- העלבונות ככפרה על 'צד החטא' שבהוראה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], ו' מנ"א[2] תרעי"ן.

כ'[3] ידי"נ[4] הרה"ג[5] היקר ונעלה אוצר תוי"ר[6] מוהרי"מ[7] חרל"פ[8] שליט"א[9], שלו'[10] וברכה באה"ר[11].

היום הגיעני מכתבו הגלוי, ומאד אני מצטער על צער נפשו היקרה, שחושב שאקפיד עליו ח"ו[12]. ידענא בכת"ר[13] שכל מעשיו לש"ש, ואיך אפשר להקפיד עליו, אפי'[14] אם יהי'[15] איזה דבר נגדי. ובפרט שענין חיזוק הבד"צ[16] בעיקו"ת[17] ירושת"ו[18] הוא ענין נחוץ מאד, ואם הי'[19] אפשר לי הייתי מראשי המוחים נגד הקמים עליהם להשפיל כבודם. ומה ענין חילוק דיעות בענין הלכה לפגיעת כבוד. וצר לי מאד שיצא הדבר חוץ מתחומו.

ובמה שנוגע אלי, הנני ת"ל[20] מרוצה בכל דבר של עלבון, אפילו מצד המתכוונים להקניטני, וביחוד שההוראה הכבדה הזאת דומה היא לת"ח[21] בשבת, ולנזיר, לד, תוס'[22] (תענית יא ועוד), דאע"פ[23] שהמצוה לדעתי היא גדולה הרבה מן החטא שיש כאן, מ"מ[24] צד החטא צריך כפרה. ויה"ר[25] שיהי'[26] עינוי-נפש זה לכפרה, וישאר כח המצוה של הגדלת ישוב אה"ק[27], בשעת רצון של צמיחת קרן ישועה לעם ד', בכל אורו וקדושתו, להגן בכחו על כללות גוי קדוש, לברך את כל מעשי ידיהם על אדמת הקודש ולרומם קרן ישועה במהרה.

בכלל אבקש מאד את כ' ידי"נ שי'[28], שלא יגרום לעצמו שום צער, וק"ו[29] שום היזק כ"ד ח"ו, במה שהוא מגלה לרבים את קישור נפשותינו ואהבתנו הנאמנה, בעת שרבו צרי בעוה"ר[30], "טובים דודיך מיין", שהקול קשה לו. וצור ישראל יגלה לנו מהרה אור גאולתו וחדות קדשו, ובירושלים ננחם כולנו, כי ידבר שלו' אל עמו ואל חסידיו, כנה"י[31] ונפש מצפה לתשועת ד' מבין המצרים. ידי"ע[32],

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם

2. מנ"א - מנחם אב
3. כ' - כבוד
4. ידי"נ - ידיד נפשי
5. הרה"ג - הרב הגאון
6. תוי"ר - תורה ויראה
7. מוהרי"מ - מורנו הרב רבי שמות שמתחילים באותיות י, מ (למשל: יעקב + משה) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
8. חרל"פ - הרב יעקב משה חרל"פ (תלמידו של הרב קוק)
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. שלו' - שלום
11. באה"ר - באהבה רבה
12. ח"ו - חס ושלום
13. בכת"ר - בכבוד תורתו
14. אפי' - אפילו
15. יהי' - יהיה
16. הבד"צ - הבית דין צדק
17. בעיקו"ת - בעיר קודשנו ותפארתנו
18. ירושת"ו - ירושלים תבנה ותכונן
19. הי' - היה
20. ת"ל - תודה לא-ל
21. לת"ח - לתלמידי חכמים
22. תוס' - תוספות
23. דאע"פ - דאף על פי
24. מ"מ - מכל מקום
25. ויה"ר - ויהי רצון
26. שיהי' - שיהיה
27. אה"ק - ארץ הקודש
28. שי' - שיחיה
29. וק"ו - וקל וחומר
30. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
31. כנה"י - כנפשו היקרה
32. ידי"ע - ידידו עוז

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת שלח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ר"ח מרחשוון תרע"א - יפו **נמען:** הגאון ר' זליג ראובן בנגיס, אב בית דין בודקי

הרב קוק מרוצה מישיבתו בארץ ישראל ומרבנותו. מעניין השמיטה הייתה לו עוגמת נפש לא בגלל המקנטרים אלא בגלל זלזול בתלמידי חכמים. הרב קוק ממשיך בתומו לדבר שלום. הרב קוק שולח את 'שבת הארץ' ומודה על ספר 'לפלגות ראובן'.

עיקרי הדברים

- שביעות רצון מהרבנות.
- צער על זלזול בתלמידי חכמים.
- חילופי ספרים.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], אדר"ח[4] מ"ה תרע"א[5].

שלו'[6] וברכות מקודש לכבוד רב חביבי ויקירי, הרב הגאון הגדול, סוע"ה[7], פלפלן וסדרן, עוטה אורה בחורי תורה, מוהר"ר[8] זעליג ראובן בענגיס שליט"א[9], הגאבד"ק[10] באדקי יצ"ו[11], מחה"ס[12] היקר "לפלגות ראובן", וכא"ל[13] שוי"ר[14] באה"ר[15],

מלאתי גיל ממכתב ברכתו היקרה אשר הגיעני, וחטיבה מול חטיבה יבורך כ"ג[16] באהבה, ירומם אף ינשא, בהודה והדרה של תורה, בעז וגבורה, וכל משאלות לבבו הטהור ימלא כשורה, א' נאזר בגבורה.

וע"ד[17] מצבי, הנני ב"ה מלא רצון מישיבתי בקודש, כי אין ערוך לטובתה של א"י[18], ואודה תמיד לד' חסדו כי זכני לשבת בחבל נחלתו, ולנהל עם קדוש המתקבצים להצמיח ראשית צמיחת קרן ישועת עם ד' על אדמת קדשו,

מענין השמיטה, כמובן הי'[19] לי עג"נ[20], לא על אשר קמו איזה אנשים לקנטרני, אלא על שגרם הדבר לבזות ת"ח[21] בכלל, והענין הי' ראוי להיות עובר בשתיקה וכבוד, ואני בתומי הלכתי ואלך בעה"י[22], ואדבר שלו' אל עם ד' ואל חסידיו, ואל כל אשר בשם ישראל יכונה וטובתו ידרש, ויה"ר[23] שנזכה להיות מהבונים בנחלת ד' ומישבי ארץ קדשו, ועם זה לרומם ימין עליון ואור תורה ופארה בהר קודש ועד קצוי ארץ.

בשורה טובה של שילוח ת"ש מספרו היקר. יקבל נא ידי"נ[24] כ"ג שי'[25] ברצון ואהבה ס' הקטן שה"א הנשלח אליו, והי'[26] זה שלו' וברכה מרובה באה"ר, כנה"ר[27] ונפש אהבתו ודוש"ת[28] מקודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן

4. אדר"ח - א' דראש חודש (היום הראשון של ראש חודש)
5. תרע"א - השנה תרע"א (1910/1911)
6. שלו' - שלום
7. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
8. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. הגאבד"ק - הגאון אב בית דין קהילת
11. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
12. מחה"ס - מחבר הספר
13. וכא"ל - וכל אשר לו
14. שוי"ר - שלום וישע רב
15. באה"ר - באהבה רבה
16. כ"ג - כבוד גאונו
17. וע"ד - ועל דבר
18. א"י - ארץ ישראל
19. הי' - היה
20. עג"נ - עגמת נפש
21. ת"ח - תלמידי חכמים
22. בעה"י - בעזרת השם יתברך
23. ויה"ר - ויהי רצון
24. ידי"נ - ידיד נפשי
25. שי' - שיחיה
26. והי' - והיה
27. כנה"ר - כנפשו הרמה
28. ודוש"ת - ודורש שלומו ותורתו